

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Бігуна Ігоря Валерійовича «Організація та бойова діяльність загону ім. І. Богуна групи УПА «Турів» в умовах нацистської окупації», подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України

Попри значну увагу дослідників до різних аспектів діяльності Української повстанчої армії, структура багатьох її підрозділів, їхня еволюція, а також особливості функціонування в регіональному розрізі все ще ґрунтовно не з'ясовані. Саме тому давно назріла потреба написання комплексних наукових праць, із використанням широкої джерельної бази (з акцентом на її документальній складовій), хоча б про місця зародження та діяльність найбільш численних підрозділів УПА.

Дисертаційне дослідження Ігоря Бігуна стосується одного з «епіцентрів» українського повстанського руху, яким стала невелика ділянка на південному заході німецького окупаційного Рейхскомісаріату «Україна», що розташовувалася по-сусідству з Галицьким та Люблінським дистриктами Генерального губернаторства (нині – південна частина Волинської області). Військові підрозділи, які там виникли (у межах Володимирсько-Горохівської округи ОУН(б), восени 1943-го оформилися у так званий загін ім. І. Богуна.

Актуальність кваліфікаційної наукової праці дисертанта полягає у тому, що у ній вперше із використанням представницького кола різнобічних історичних джерел відстежено витoki, утворення, організаційну структуру загону ім. І. Богуна групи УПА «Турів» УПА–Північ у динаміці, бойові дії проти нацистських окупантів, радянських партизанів, польського підпілля на порубіжжі Волині й Холмщини в період нацистської окупації українських земель. Там також деталізовано командний склад загону, досліджено й

уточнено особисті дані багатьох очільників його менших підрозділів. Дослідник спромігся ретельно відтворити хід боїв між загonom ім. І. Богуна та радянським Сумським партизанським з'єднанням у січні 1944 року. Ним, із застосуванням цікавих підходів, які перегукуються із методикою роботи журналіста-розслідувача, запропоновано власну версію причини страти працівниками Служби безпеки ОУН(б) одного з командирів загону ім. І. Богуна, а саме П. Антонюка («Сосенко», «Кліщ»). Автор оприлюднив і маловідомі раніше деталі участі підрозділів загону в польсько-українському конфлікті, що влітку 1943 року проявився у Володимирсько-Горохівській окрузі ОУН(б). Також Ігорем Бігуном посутньо уточнено, із залученням нового фактологічного матеріалу, перебіг переговорів командування загону ім. І. Богуна з окупаційним керівництвом Володимир-Волинського гебіту в грудні 1943 року.

Аналіз змісту дисертації, а також статей і публікацій, які видав дисертант (останніх вказано 8, з яких 5 – у наукометричних виданнях), підтверджує обґрунтованість результатів та висновків щодо організації та бойової діяльності загону ім. І. Богуна групи УПА «Турів» в умовах нацистської окупації.

Структура дисертаційного дослідження зумовлена його метою та завданнями. Робота складається з анотації українською та англійською мовами, вступу, чотирьох розділів із чотирнадцятьма підрозділами, висновків, списку використаних джерел і літератури (286 позицій, із яких переважна більшість, а саме 208, припадає на джерела), шести додатків (А, Б, В, Г, Д, Е). Виклад основного матеріалу займає 216 сторінок. Загальний обсяг праці становить 305 сторінок.

Загалом робота виконана на належному науково-теоретичному рівні. Назви її складових частин, а також їхня побудова суттєвих заперечень не викликають (варто було б дещо розширити висновки дисертації на стор. 213-216, бо виглядають надто лаконічними).

У вступній частині дисертації Ігор Бігун назагал доволі чітко визначив актуальність теми, хронологічні рамки дослідження, об'єкт, предмет своїх студій і мету. Там також визначено наукову новизну, описано методи, які були використані в дослідженні, висвітлено методологічні принципи.

У першому розділі (він вийшов дещо лапідарним) проаналізовано стан наукової розробки теми та джерельну базу дослідження.

Специфіка українського повстанського руху у Володимирсько-Горохівській окрузі ОУН(б) за станом на лютий – вересень 1943 року простежена у розділі 2. Зокрема, там йдеться про його генезу, бої та сутички тамтешніх підрозділів УПА з нацистськими окупантами. Досліджені причини, перебіг і наслідки польсько-українського конфлікту в регіоні у липні – серпні 1943 року. Знайшлося також місце й такій тематиці як боротьба із радянськими партизанами.

Третій розділ присвячений утворенню та бойовій діяльності загону ім. І. Богуна у вересні – грудні 1943 року. В цій частині дисертаційного дослідження встановлена організаційна структура вказаного підрозділу УПА, відтінено те, як вона еволюціонувала впродовж означеного часу. Деталізовані бойові дії підрозділів загону ім. І. Богуна у вказаний період часу. Охарактеризовані переговори його командування з окупаційним керівництвом Володимир-Волинського гебіту, які відбулися в грудні 1943 року.

Історія загону ім. І. Богуна у завершальний період німецької окупації (січень – липень 1944 року) знайшла своє окреслення в четвертому розділі дисертаційного дослідження. Автор Ігор Бігун, дослідивши структуру загону за станом на січень 1944 року, аргументовано з'ясував, за яких обставин і чому його розгромило радянське Сумське партизанське з'єднання. Ним також простежено, як після цього загін ім. І. Богуна відновлювався. Спеціально дослідник застановився й над тим, чому відбулася страта одного з командирів згаданого підрозділу, а саме П. Антонюка («Кліщ», «Сосенко»).

Зрештою, Ігор Бігун з'ясував подробиці того, як пройшов і чим завершився рейд загону на «Холмський фронт».

Список використаних джерел і літератури, наведений у дисертації, засвідчує, що автор залучив значну кількість опублікованих і неопублікованих джерел, ним проаналізовано сучасні результати наукових досліджень із проблематики, якій присвячена дисертація.

Спосіб подання дисертантом матеріалів дослідження та висновків досить доступний для сприйняття, але водночас дотримано наукового стилю. Між розділами та підрозділами дисертації дотримано послідовності, наявні чіткі зв'язки.

Головні наукові результати дисертанта такі: комплексно досліджено діяльність загону ім. І. Богуна на всіх етапах його існування із залученням всіх доступних джерел; визначено кількість загонів (сотень) УПА, які утворилися протягом 1943 року в Володимирсько-Горохівській окрузі, простежено особливості їх формування та командний склад; визначено достовірну організаційну структуру загону ім. І. Богуна в динаміці протягом 1943 – 1944 років; відтворено хід боїв між радянським Сумським партизанським з'єднанням і загonom ім. І. Богуна в січні 1944 р.; з'ясовано справжню причину страти П. Антонюка-«Сосенка» («Кліща»); простежено діяльність загону ім. І. Богуна на Холмщині навесні – влітку 1944 р.

Як аргументовано зазначив Ігор Бігун, практичне значення одержаних ним наукових результатів прислужиться при подальшому вивченні українського визвольного руху за часів нацистської окупації, а саме того, як виникали перші підрозділи УПА, уточнить те, яким чином здійснювалася антинімецька та антирадянська боротьба, а також тривало польсько-українське протистояння на Волині. Також результати студій автора стануть у нагоді при написанні монографій, підручників, краєзнавчій діяльності. Виявлені відомості можна використовувати й під час вузівського навчання та

у військових формуваннях України впродовж навчально-виховної роботи особового складу.

За результатами аналізу дисертаційної роботи та публікацій автора порушення академічної недоброчесності не виявлено. Текст – авторський і не містить якихось розлогих запозичень із інших наукових праць без зазначення авторства. Елементів фальсифікації тексту також не виявлено. Основні положення та висновки дисертації, як виглядає, є результатом самостійної роботи автора.

Суттєвих змістовних помилок, перекручень, невірних трактувань чи нелогічних висновків у дисертації Ігоря Бігуна не виявлено. Втім, деякі положення наукової роботи містять певні недоліки, а також можуть слугувати зачином до дискусії та обговорення.

До розділу 1.

Хоча дисертант опрацював поважну кількість історичних документів з українських архівосховищ, деякі фонди незаслужено оминув. Наприклад, варто було б врахувати інформаційний потенціал документів Українського штабу партизанського руху, що акумульовані у фонді № 62 ЦДАГОУ. Приміром, у документах справи № 1451 цього фонду йдеться, що у березні – квітні 1944 року між Володимир-Волинським і річкою Західний Буг діяло радянське партизанське з'єднання Іванова. У справі № 1641 йдеться про відновлення до 5 квітня 1944 року на теренах Володимир-Волинського й Ковельського районів упівських підрозділів, учасники яких раніше були розосереджені по домівках. Використання цих відомостей дало б змогу показати, як та за яких умов навесні 1944-го здійснювалося відновлення упівського загону ім. І. Богуна (під іншою назвою). Справа № 1640 містить документи ватажків радянських партизанських з'єднань Артюхова та Наумова, які дотичні до німецько-польсько-українських відносин «у районі Володимира-Волинського» за станом на березень 1944 року. Судячи з документів згаданих справ, уже за станом на кінець березня – квітень між

містами Сокаль та Холм відбувалася «поголовна різанина» українців/«бандерівців» й осіб польської національності.

Серед використаних дисертантом публікацій не фігурує важлива книга «Волинь і Холмщина 1938–1947 рр.: польсько-українське протистояння та його відлуння. Дослідження, документи, спогади» (Львів, 2003 р.), яку підготував колектив авторів. Один із них, а саме історик Олександр Вовк, опублікував низку звітних документів підпілля ОУН(б) за походженням із Володимирського, Локачинського, Берестечківського й інших районів Волинської області, що датовані кінцем 1943 – початком 1944 років. На ці джерела дисертант таки покликається, але – за місцем їхнього збереження у Галузевому державному архіві Служби безпеки України (фонд 13, спр. 376, том 75).

Хоча на стор. 29 автор кваліфікаційної наукової праці називає «сумнівним» цитований протокол допиту Служби безпеки ОУН(б), після прочитання дисертації складається враження, що він значно більше довіряє інформаційному потенціалу радянських протоколів допитів, аніж процесуально-судовим документам українського повстанського руху (зрештою, у списку використаних джерел і літератури фігурує величезна кількість радянських архівно-кримінальних справ). На наш погляд, достовірність відомостей, поданих у протоколах допитів обох сторін – українських повстанців і радянських спецслужб – приблизно рівноцінна, до них треба ставитися із певним скепсисом.

«Хронологія УПА...» – це не виконавчий документ українських повстанців, як зазначив Ігор Бігун на стор. 34 дисертації, а радше наратив, адже був складений уже після подій, які у ньому описані, та має ознаки літературного допрацювання.

До розділу 2.

На стор. 44 дисертант цитує твердження про 140 тисяч євреїв-жертв Голокосту на території ГО «Волинь-Поділля», зазначивши не прямий поклик на першу англomовну публікацію (книга американки Міріам Вейнер «Єврейське коріння в Україні та Молдові...», Нью-Йорк, 1999, с. 337), а на наукову статтю дослідників В. Трофимовича та С. Іванова «Голокост на окупованій Волині», де була використана вказана інформація з книги Вейнер (Військово-науковий вісник, 2015, вип. 24).

На стор. 67, де автор кваліфікаційної наукової праці пише про «липневий наказ» 1943 року командира УПА «Клима Савура», який «запровадив точну схему організації УПА», варто було б додати кілька слів про те, що тексту такого розпорядчого документа (про створення УПА) досі ніким не виявлено, всі існуючі про нього відомості – непрямі. Згодом Василь Кук прагнув його знайти, про що є згадка у його листі до провідника ОУН(б) на ПЗУЗ Миколи Козака («Вівчара») від червня 1947 р. (див. том 16 «нової серії» Літопису УПА, стор. 248).

На наш погляд, на стор. 50-51 і стор. 111-112 занадто розлого, як для кваліфікаційної роботи, Ігорем Бігуном цитуються, відповідно, відозва групи УПА «Січ» й спогади інструктора суспільно-політичної референтури Данила Шумука. Необхідно більш лаконічно це робити, акцентуючи на найважливіших показових моментах і уникаючи публіцистичного стилю оповіді.

Здобувачеві варто було б розглядати польсько-український конфлікт на теренах Володимиро-Горохівської округи (див. від стор. 109 і далі) у співставленні з аналогічними подіями, які розгорталися в інших місцях Рейхскомісаріату «Україна», а також суміжних теренах Люблінського й Галицького дистриктів Генерального губернаторства.

У п. 2.3 чомусь не йдеться про міграційні процеси (між Рейхскомісаріатом «Україна», суміжними дистриктами й у межах кожної з

цих адміністративно-територіальних одиниць) як фактор, що певною мірою теж ускладнював польсько-українські відносини.

Дисертантові варто було б чіткіше визначитися із використанням терміну «поліцай» (в нього він чергується із «поліцист»). Можливо, краще використовувати лише термін «поліцист»? Принаймні, саме так позначалися члени української та польської поліції у документах низки українських організацій, що діяли на території Галицького дистрикту Генерального губернаторства у серпні 1941 – першій половині 1944 років.

До розділу 3.

На стор. 164-169 перемовини між командуванням загону ім. І. Богуна й окупаційним керівництвом Володимир-Волинського гебіту розглянуті поза загальним контекстом, без співставлення із аналогічними процесами, що розгорнулися у Рейхскомісаріаті «Україна» та Галицькому дистрикті Генерального губернаторства наприкінці 1943 – у першій половині 1944 років. На наш погляд, це варто вчинити саме у п. 3.3, а не пізніше, як це все таки фрагментарно зроблено у пунктах 4.3 і 4.4.

Інформаційний потенціал розділу 3 став би більш органічним, якби автор, розглянувши кадровий склад загону ім. І. Богуна, застановився й над ймовірністю збереження списків членів його підрозділів у різні хронологічні проміжки існування загону. Адже такі обліково-статистичні документи десятків підрозділів УПА (переважно – невеликих) збереглися в архівах і доступні для вивчення (див., наприклад, у фонді 71 ГДА СБУ).

До розділу 4.

На стор. 188 не з'ясовано, чи вплинув на українсько-польські відносини у Равській окрузі перехід туди з боку річки Західний Буг радянських ковпаківців у ніч на 10 лютого 1944 року. Адже вже у першій половині цього місяця в околиці Свинаринських лісів прибула польська 27 Волинська дивізія піхоти АК і почала вчиняти репресивні заходи проти українства. До того ж, із

попередніх подій на Станіславщині (середина літа – початок осені 1943-го) відомо, що після приходу ковпаківців там ці відносини істотно загострилися (причому не лише українсько-польські, але й українсько-німецькі).

Двічі у кваліфікаційній науковій праці зазначається (на сторінках 189 і 192) про розправу «над українським цивільним населенням», яку вчинила польська 27 Волинська дивізія піхоти АК.

На стор. 205 варто було б уточнити, що цивільні особи української національності страждали на Холмщині від дій АК і БХ не тільки на той момент, коли туди наприкінці літа 1944 року перейшов загін УПА ім. І. Богуна, але й ще раніше, незадовго після вибуху так званої Грубешівської революції навесні того ж року.

На стор. 209 зазначено, що командир УПА–Північ «Панас Мосур» наказав куреню «Острівського» перейти у радянський тил біля м. Брест (БРСР). Але чомусь не конкретизовано, чи вдалося цьому підрозділу туди дістатися (хоча й зазначається про його подальшу діяльність на Волині).

Висновки щодо дисертаційної роботи.

Кваліфікаційне дослідження Ігоря Бігуна на тему «Організація та бойова діяльність загону ім. І. Богуна групи УПА «Турів» в умовах нацистської окупації», подане на здобуття наукового ступеня, є актуальною науковою працею, що виконана на високому науково-практичному рівні.

У роботі вирішено важливе наукове завдання, що полягає у комплексному історичному дослідженні загону ім. І. Богуна групи УПА «Турів» в умовах нацистської окупації.

Високий дослідницький рівень наукової роботи, повнота розкриття теми, використання дисертантом представницького кола різноманітних історичних джерел дають підстави вважати, що завдання, які ставив перед собою Ігор Бігун, успішно виконані й підсумовані у висновках.

З огляду на вищезазначене, вважаємо, що дисертаційна робота Бігуна Ігоря Валерійовича відповідає усім відповідним нормативним вимогам, а відтак дослідник заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України (03 – гуманітарні науки).

Офіційний опонент:

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
відділу джерелознавства новітньої
історії України Інституту української
археології та джерелознавства
ім. М.С. Грушевського
Національної академії наук України

Ковальчук В. М.